

ДІАЛОГ ВЧИТЕЛЯ І УЧНІВ ЯК ОСНОВА ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ В ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

Ірина Романко

Учебный диалог – своеобразная форма общения. Это взаимодействие между людьми в условиях учебной ситуации, осуществляющееся в форме речи, в ходе которой происходит информационный обмен между партнерами и регулируются отношения между ними. Специфика учебного диалога определяется целями его участников, условиями и обстоятельствами их взаимодействия.

The educational dialogue is a form of communication. This is an interaction between people during the educational process which is presented in a form of speech when an informational changing is realized and, the relations between partners are regulated. The specific of educational dialogue is determined by the aims of it participants, by conditions and circumstances of their interactions.

Діалог як природна форма спілкування знаходиться в точці перетину дослідницьких інтересів представників багатьох суспільних наук, що вивчають різні аспекти людської діяльності, так чи інакше пов'язаних з реальною комунікацією. «Діалог між учителем та учнями повинен бути осмисленим, сфокусованим на спонуканні та прояві розуміння, що дає можливість учням розпочати мислити та виражати свої думки» [5]. Навчальний діалог – своєрідна форма спілкування. Це взаємодія між людьми в умовах навчальної ситуації, що здійснюється у формі мовлення, в ході якого відбувається інформаційний обмін між партнерами і регулюються відносини між ними. Специфіка навчального діалогу визначається цілями його учасників, умовами та обставинами їх взаємодії.

Навчальний діалог у діяльності школяра представлений в основному двома його видами: вчитель – учень і учень – учень. Тривалий діалог між

учнем і вчителем в класі при традиційній організації навчання відбувається нечасто: у класі рідко трапляється можливість багатократного обміну репліками з учнем. Навіть якщо це спостерігається, то такий діалог орієнтований в основному на клас у цілому, та на середнього учня для отримання колективного результату [4]. Найпоширенішими є різноманітні форми діалогу вчитель – учні, найтиповішою з яких є кероване вчителем сумісне обговорення рішення навчального завдання всім класом, а також інші форми фронтальної роботи (бесіди) під час уроку.

«Особистісно розвивальна функція мовленнєвого спілкування у виховному процесі є домінуючою, тому його називають педагогічним спілкуванням, або педагогічним діалогом» [1, 221; 2].

У процесі педагогічної діяльності вчитель ставить перед собою наступні цілі: оптимізувати процес рішення учнями конкретного навчального завдання шляхом ефективного управління діяльністю; в ході цього управління створювати умови для стимулювання психічного розвитку учнів; робити зусилля для цілісного гармонійного розвитку особистості учнів.

У навчальному діалозі, спрямованому на вирішення навчального завдання, ця мета конкретизується у низці підцілей: з'ясування незрозумілих моментів шляхом отримання додаткової інформації, вироблення та обґрунтування своєї точки зору, зміні позиції для того, щоб партнер її зрозумів, отримання його оцінки, коректування результатів рішення.

Мова вчителя в навчальному діалозі є засобом досягнення вказаних навчальних і виховних цілей. Вона реалізується у низці реплік, змістом яких залежно від конкретної мети даного фрагмента навчання може бути повідомлення інформації, постановка завдань тощо. Чим більше глибина діалогу, тим повніше взаєморозуміння між дорослим і дитиною. Дидактична мета вчителя в навчальному діалозі найчастіше не декларується ним, а має прихований характер. При цьому одна й та ж дидактична мета може досягатися в різних діалогах, один і той же діалог може реалізувати різні дидактичні цілі.

У навчальному діалозі позиції партнерів жорстко фіксовані: вчитель учить, наставляє, виховує, – учень вчиться, приймає повчальну дію, реагує на нього певним чином.

Навчальний діалог – найважливіша сторона діяльності і вчителя, і учня. У зв'язку з цим відношення до нього є відповідальнішим, ніж, наприклад, до буденного повсякденного діалогу. Як вчитель, так і учень активно націлені на побудову адекватної моделі партнера як основи для орієнтації своєї діяльності.

Учень у ході навчального діалогу постійно уточнює модель вчителя для поліпшення прогнозу його поведінки, реакцій і т.п., що має для нього важливе значення.

Ефективність діалогового спілкування на уроці можлива, якщо сходяться дві позиції, стикаються дві точки зору на обговорювану проблему. Відмінність монологу від діалогу полягає в тому, що монолог виражає одну (вчителя, автора підручника) позицію. Незгода учня з цією позицією вчителем не приймається.

Взаємне пізнання вчителя і учня звичайно не обмежується рамками наочного спілкування на уроці. Особистість учителя, його унікальність і неповторність – найважливіший засіб повчальних і виховуючих дій у ситуації навчання, передумова педагогічно оптимального спілкування на уроці.

Істотною відмінністю навчального діалогу від повсякденного є велика довільність діяльності партнерів щодо спілкування: в останньому форма мови часто залишається поза увагою, а в навчальному – постійно знаходиться під контролем і того, хто висловлюється, і того, хто слухає, і розумова діяльність учнів набуває у зв'язку з цим вельми напруженого характеру.

у процесі спілкування складність вирішуваних суб'єктами розумових завдань може варіювати в широких межах. Характерно, що чим складніші ці задачі, тим більшою мірою вони сприяють відхиленню процесу мови від його нормативних характеристик (уповільнення темпу, почастищення

несинтаксичних пауз, порушення правильності мови, різні форми поступового «нарощування» значення в процесі мови).

Мовні характеристики навчального діалогу часто далекі від природного спілкування, що викликається такими вже згаданими його особливостями, як довільність мови, її нормативність, контекстність.

У навчальному діалозі велика частка репродукції значень: звичайно багато часу на уроці йде на відтворення, повторення вже продуманого, відомого. У зв'язку з цим для нього характерним є великий обсяг підготовленої мови. [3]

Діалог у ситуації навчання є не тільки засобом навчання і виховання, він і полігон для вправи мовної здатності учнів і умова засвоєння ними законів людського спілкування. Засвоюючи знання, виробляючи навички та вміння в певній науковій області, учень одночасно засвоює правила мовної поведінки і, зокрема, правила діалогу, яких відноситься здатність ясно висловлювати свої думки (будувати повні та чіткі висловлювання, приводити до відповідності вербальні та невербальні засоби), розуміти партнера (слухати його, уловлювати не тільки безпосереднє значення його фраз, але й їх значення), досягти адекватного розуміння партнером значення вислову. У науково-методичній літературі вживаються наступні етапи підготовки й проведення навчальної дискусії:

Перший етап підготовки (вибір форми дискусії, моделювання завдань, питань, проблем, правил поведінки під час дискусії; підготовка матеріального забезпечення).

Другий етап проведення:

- 1) Початок дискусії (постановка проблеми, умови організації, правила поведінки, регламент).
- 2) Розташування учасників дискусії, розподіл на групи (якщо це необхідно).
- 3) Обговорення проблеми, дискусія (конкретні питання й відповіді, повідомлення та розгорнуті доповіді, залежно від обраної форми дискусії).
- 4) Надання результатів обговорення аудиторії.

5) Формулювання висновків по темі дискусії, ухвалення рішення. Третій етап це аналіз й узагальнення (вихід із гри, аналіз, оцінка роботи всієї групи й самооцінка).

Організуючи навчальну дискусію, ми ставимо перед собою питання: як зацікавити учнів темою, захопити їх обговоренням? Відомі різні варіанти організації вступної частини. Наприклад: попереднє коротке обговорення питання в малих групах: дати одному або декільком учням завдання виступити перед учасниками дискусії із вступним повідомленням, що розкриває постановку проблеми; використання короткого попереднього опитування й т.д. У кожному разі необхідно якомога швидше підвести учасників до самої дискусії.

Моделюючи навчальну дискусію, варто дотримуватися методичних рекомендацій:

1. По ходу дискусії від педагога потрібно, щоб його участь не зводилася до директивних реплік або висловлення власних суджень. Основним засобом активізації дискусії є питання. Багаторічні дослідження й практика британських педагогів показують високу ефективність питань відкритого типу, що стимулюють мислення, «дивергентних» або «оцінних» по своєму змістовному характері. «Відкриті» питання на відміну від «закритих» не припускають короткої однозначної відповіді, а стимулюють розгорнуті відповіді. До таких питань ставляться питання типу: «Як ти думаєш?», «Чи усі згодні з...?», «Чому ...?», «Що відбулося б, якщо ...?» тощо.

«Дивергентні» питання (на відміну від «конвергентних») не припускають єдино правильної відповіді, вони спонукають до пошуку, творчого мислення. «Оцінні» питання пов'язані з виробленням учасником дискусії власної оцінки того або іншого явища, власного судження.

2. Продуктивність генерації ідей підвищується, коли вчитель:
- дає час, щоб учні могли обміркувати відповіді;

- уникає невизначених, двозначних питань;
- звертає увагу на кожну відповідь, не ігноруючи жодної відповіді;
- змінює хід міркувань учасників, розширює думка або міняє її спрямованість (наприклад, задає питання типу «Які ще відомості можна використати?», «Які ще фактори можуть впливати?», «Які тут можливі альтернативи?»);
- уточнює, прояснює висловлення, задаючи уточнюючі питання (наприклад: «Ти сказав, що тут є подібність, подібність у чому?», «Що ти маєш на увазі, коли говориш ...?»);
- застерігає від надмірних узагальнень (наприклад: «На підставі яких даних можна довести, що це справедливо при будь-яких умовах?», «Коли, при яких умовах це твердження буде вірним?»);
- спонукує учасників поглиблено думати (наприклад: «Отже, у тебе є відповідь; як ти до неї прийшов? Як можна довести, що це вірно?»).

3. Питання - не єдиний засіб керівництва дискусією. Нерідко питання замість того, щоб стимулювати обговорення, може зупинити його; навпроти, мовчання педагога, пауза дають можливість учасникам подумати. Питання в моменти неясності, плутанини у фактичних відомостях можуть привести до ще більшого замішання. У навчальних дискусіях у таких випадках рекомендується використати що пояснює, інформативне коротке висловлення педагога. Часто застосовується короткий переказ, висловлення стає більш зрозумілим, він особливо ефективний, коли думка сформульована недостатньо ясно. Коли висловлення неясні, педагог прямо, але тактовно може сказати про це. Наприклад: «Здається, я не дуже розумію, що ти маєш на увазі», «Я не впевнений, що правильно розумію тебе», «Мені не зовсім зрозуміло, яким образом те, що ти говориш, пов'язане з даним питанням».

4. Ще один прийом - пропозиція продовжити висловлення на дану тему. Воно звичайно формулюється в непрямій формі, наприклад: «Ця думка звучить дуже багатообіцяюче. Цікаво було б розвинути її докладніше» або «Це дуже цікаво. Ти не міг би небагато докладніше розповісти про цьому?»). Плодотворність такого роду спонукань до висловлення пов'язана з тим, що учасники дискусії прагнуть краще, повніше і ясніше виразити свої думки й почуття; крім того, вони більш уважно сприймають такі висловлення.

5. У проведенні навчальних дискусій значне місце належить створенню атмосфери доброзичливості й уваги до кожного учасника. Безумовним правилом повинне стати зацікавлене відношення до всіх учасників дискусії, до їхньої думки й міркувань.

6. Одне із самих складних питань, що встають перед учителем, - реакція на помилки учасників дискусії. Безумовне правило ведення дискусії - утримуватися від якого б то не було схованого або більше відкритого схвалення або несхвалення. У той же час учитель не залишає без уваги нелогічність міркувань, явні протиріччя, необґрунтовані, нічим не аргументовані висловлювання. Загальний підхід звичайно полягає у тому, щоб тактовними репліками прояснити ствердження, фактичні дані, що підтримують висловлювану думку, спонукувати замислюватися про логічні наслідки висловлюваних ідей. Педагог може попросити мовця підтвердити або довести своє твердження, послатися на які-небудь відомості або джерела. Наприклад, запитати: «Що означає цей термін?» або «Яке саме питання ми намагаємося зараз вирішити?» тощо.

7. Підведення поточних підсумків обговорення учителем може містити: резюме сказаного по основній темі; огляд представлених даних, фактичних відомостей; підсумовування того, що вже обговорено, і питань, що підлягають подальшому обговоренню; переформулюванні, переказі всіх зроблених до даного моменту висновків; аналіз ходу обговорення.

Підтвердження підсумків повинне бути коротким, змістовним, що відбиває весь спектр аргументованих думок.

Розглянуті характеристики спілкування вчителя та учня на уроці дозволяють скласти досить повне уявлення про основні параметри, за якими успішне педагогічне спілкування відрізняється від неуспішного.

У зв'язку з вищезгаданим виникає проблема загального визначення ефективності педагогічного спілкування і ефективності навчального діалогу, визначається з погляду досягнення тих навчальних і виховних цілей, які стоять перед процесом навчання.

Література

1. Бех І.Д. Спілкування у розв'язанні соціально-педагогічної задачі // Особистісно - орієнтований підхід: науково-практичні засади. - Виховання особистості: Навчально-виховний посібник: У 2-х кн.- Кн.1 – К.: Либідь, 2003.- С.221-233.
2. Бех І.Д. Спілкування як загально психологічна основа виховання особистості // Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади.-Виховання особистості: Навчально-виховний посібник: У 2-х кн.- Кн.2 – К.: Либідь, 2003.- С.53-59.
3. Кошманова Т.С. Проблемы общения в современной американской школе // Советская педагогика. - 1991. - №4. - С.139
4. Курганов С.Ю. Психология проблемы учебного диалога //Вопросы психологии. - 1988. - №2. - С.88
5. Bohm, D. On dialogue edited by Lee Nichol, London: Routledge. (Extended version of 1990. On dialogue. Ojai, Calif.: David Bohm Seminars). 1997.- p.273